Zofia Zasacka
Biblioteka
Narodowa

Nastolatki i ich przyjemności czytania książek

Badacz praktyk czytelniczych staje przed koniecznością dokonania wyboru perspektywy ich opisu, nieuchronnie dotyka różnych dyscyplin: socjologii, psychologii, literaturoznawstwa, pedagogiki, bibliologii. Perspektywy teoretyczne stykają się z bogactwem potrzeb i funkcji przypisywanych przez czytelników czytaniu. W przyjętym w prezentowanym badaniu podejściu społeczno-kulturowym, istotne są konteksty, w jakich owe praktyki odbywają się, ich sytuacyjna i funkcjonalna zmienność.

Społeczno-kulturowe teorie odbioru ujmują czytanie jako efekt transakcji zawartej między tekstem a czytelnikiem (Barker Ch., 2005, s. 44-45; Martin W., 1986, s. 162-172), który z jednej strony opiera się na własnym życiowym doświadczeniu, z drugiej – na znajomości literackich kodów i konwencji, doświadczeniach lekturowych, które ukształtowały jego oczekiwania wobec określonego tekstu, co pozwala mu na zrozumienie czytanego przekazu. Czytelnik więc rozpoczyna lekturę w określonej sytuacji w swoim życiu codziennym, kontekście społecznym i z pewnym bagażem wyniesionym z własnych doświadczeń. Takie ujęcie podkreśla aktywną postawę odbiorcy, który poddając się grze jaką z nią rozpoczął autor, poszukuje w czytanim tekście odniesień i wskazówek przydatnych we własnym życiu, przetwarza go i adaptuje do swoich potrzeb. Jest aktywny, „konstruuje znaczenia” poprzez oczekiwania albo antycypacje tego, co w tekście może odnaleźć. Jak to ujął Michael de Certeau, czytelnik „kłusuje” po tekście, wyszukując w nim potrzebne mu sensy: *Bez względu na to, czy*

chodzi o gazetę, czy o Prousta, tekst zyskuje znaczenie dzięki swym czytelnikom; zmienia się wraz z nimi; jest podporządkowany przez kody odbioru, które się mu wymykają (Certeau M., de, 2008, s. 169).

Przedmiotem zainteresowania autorki niniejszych rozważań jest sytuacja, która generuje przyjemność odczuwaną w trakcie lektury. W czytanie dla przyjemności jest wpisane antycypowanie nagrody. Może być nią satysfakcja czerpana z odbioru wybranego tekstu. Dla badacza praktyk czytelniczych ma ona kluczowe znaczenie, określa oczekiwania stawiane wybieranej lekturze, potrzeby z nią związane, kompetencje kulturowe czytelnika (Zasacka Z., 2009).

Przyjemności czerpane z lektury mogą być rozpatrywane z kilku perspektyw, można im przypisywać różne wartości i funkcje. Literaturoznawcze podejście ujmuje najczęściej czytanie książek jako symboliczną komunikację triady: autor – tekst – czytelnik. Staje się grą, która ma wcześniej ustalone reguły i zasady, czytelnik posiada jakąś wcześniejszą wiedzę o nich, którą kształtował szereg czynników odpowiedzialnych za transmisję kultury. Składa się na nią m.in. znajomość reguł interpretacji, form i gatunków literackich (Martuszevska A., 2007; Jarzębski J. 1977). Z perspektywy psychologii kognitywnej łączącej wiedzę literaturoznawczą jest to forma gry, do której włącza się czytający, która pozwala mu doświadczyć innych światów i ról (Zunchi-ne L., 2006). Wówczas zostaje wzbudzone zainteresowanie czytelnika, jak to ujęła Anna Martuszevska: *gry bohaterów stają się grami odbiorców* (Martuszevska A., 2007, s. 77).

Podejście obserwujące praktyki i postawy czytelnicze z perspektywy psychologicznej i pedagogicznej zakłada, że jednym z kluczowych komponentów decydujących o ich kształtowaniu jest zaangażowanie w lekturę, o którym decyduje odpowiednia motywacja. John T. Guthrie, prowadzący liczne badania dotyczące zaangażowania w czytanie i towarzyszących mu motywacji, dowodzi, że jedynie czytanie, które dostarcza przyjemności, może konkurować z innymi alternatywnymi rozrywkami (Guthrie J. T., Wigfield A., 2000, s. 403-422; Guthrie J. T., Alao S., 1997). **Warunkiem podstawowym jest pewna sprawność czytelnicza oraz samodzielny wybór książki, skorelowany z wewnętrzną motywacją.** Przyjemność czerpana z czytania jest silnie związana z ak-

tywnością czytelniczą i zaangażowaniem w lekturę, które zależy od tego, czy jest ona zbieżna z zainteresowaniami czytelnika. Zaangażowane czytanie wynika z autentycznego, osobistego zainteresowania tą czynnością. Z motywacją wewnętrzną (*intrinsic motivation*) wiążą się: większa aktywność czytelnicza, wytrwałość w pokonywaniu trudności w czytaniu, przyjemność czerpana z niego oraz przypisywanie mu znaczenia, wynikającego z przekonania, że jest ono wartościowe. Niesie ze sobą ciekawość, pragnienie dowiedzenia się czegoś z interesującej nas dziedziny, tematu. Wybór trudniejszych treści przynosi satysfakcję wynikającą z umiejętności zrozumienia i przyswojenia złożonych idei zawartych w tekście, sprzyja rozwijaniu umiejętności pomagających w jego rozumieniu.

Uczniowie posiadający motywację wewnętrzną do czytania potrafią przezwyciężyć trudności w postępiech w nauce wynikające z pochodzenia z rodzin o najniższych dochodach i poziomie wykształcenia, rekompensują braki kapitału kulturowego w środowisku, z którego się wywodzą. Osoby o takiej motywacji czytelniczej czytają też chętniej z wielu powodów, używają czytania do różnych osobistych celów, częściej rozmawiają o czytanych tekstach, wspólnie z innymi analizują ich znaczenia.

Motywację zewnętrzną (*extrinsic*), określa nagroda za dobrze zrealizowane zadanie szkolne, dobry stopień, pochwała (Brophy J., 2010). Czytanie motywowane zewnętrznie traktowane jest instrumentalnie, nie jest spontaniczne, wymaga stymulacji, nacisków, regulowania z zewnątrz, a ocena jego efektów czytania jest niesubiektywna. Oba typy motywacji są ze sobą skorelowane i mogą nastąpić różne stopnie ich zintegrowania. W sytuacji, w której czytanie i szkolne reguły je porządkujące są wartościami uznawanymi, wówczas może podlegać samoregulacji, a nie tylko sterowaniu systemem kar i nagród. Wynika z tego konkluzja dla praktyki szkolnej – należy przede wszystkim rozbudzać przyjemność czytania, ona jest najskuteczniejsza jako zachęta do czytania.

W artykule wykorzystano wyniki ogólnopolskiego badania czytelnictwa młodzieży. Podstawowym celem badawczym było poznanie praktyk czytelniczych i ich społecznego zróżnicowania, wyposażenia

lekturowego oraz dostępu do książek (ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek szkolnych i publicznych) i do czytania w Sieci młodzieży kończącej powszechny i obowiązkowy etap edukacji.

W maju 2010 r. zrealizowano ogólnopolskie badanie z wykorzystaniem reprezentatywnej próby piętnastolatków z siedemdziesięciu szkół gimnazjalnych z całej Polski. Ankietę audytoryjną wypełniło 1472 uczniów trzecich klas gimnazjalnych. Realizację sondażu w terenie oraz obliczenia statystyczne zostały zrealizowane przy współpracy z Centrum Badania Opinii Społecznej. Wyniki badania pozwoliły odpowiedzieć na następujące szczegółowe pytania badawcze: jakie miejsce wśród zajęć czasu wolnego piętnastolatków zajmuje czytanie książek?, jaka część polskiej młodzieży kończącej powszechny, obowiązkowy etap edukacji szkolnej jest poza lekturą książkową czytana w ramach obowiązku szkolnego i w czasie wolnym?, jakie są cechy społeczno-demograficzne nie czytających i czytających uczniów?, jak liczne i jakie są ich spontaniczne wybory lekturowe oraz lektury szkolne czytane w trzeciej klasie gimnazjum, książki lubiane i cenione?, jakie wartości przyznawane są satysfakcjonującej lekturze książkowej?, jak licznie i jakie teksty gimnazjaliści czytają w Internecie?, i jakie są sposoby zaopatrywania się w książki, ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek i społecznego obiegu książek oraz ich społeczno-kulturowe uwarunkowania?

Analiza spontanicznych wyborów lekturowych i czytanych lektur szkolnych pozwoliła na wyodrębnienie wspólnego obszaru doświadczeń symbolicznych, zdobytych dzięki podobnym wyborom lekturowym współczesnych gimnazjalistów, określenie jakie miejsce zajmuje w nim kanon lektur szkolnych i współczesna literatura popularna.

Do analizy wyników sondażu wykorzystano zmienne niezależne, wśród których uwzględniono, między innymi, płeć badanych uczniów, ich miejsce zamieszkania, wielkość miejscowości, w której znajdowała się szkoła, do której uczęszczali, wykształcenie i pozycja społeczno-zawodowa rodziców.

W badaniu dokonano analizy wyborów, preferencji i rekomendacji lekturowych czasu wolnego. Wymienione przez nastolatki książki, po identyfikacji tytułów i autorów, zostały sklasyfikowane „metoda

sędziów”. W efekcie kategoryzacja czytanych książek była wypadkową kryteriów literaturoznawczych, doświadczeń badań czytelnictwa, szczególnie młodzieży (Straus G., 2005, s. 118; Świerczyńska-Jelonek G., 2000, s. 112-115, Zasacka Z., 2008, s. 97-98) oraz tych, które odpowiadają wyobrażeniom czytelników o ich lekturach, temu jak sami je definiowali.

Dzięki porównaniu wyników części analogicznego sondażu z 2003 r., którego celem była diagnoza czytelnictwa gimnazjalistów, opisano zaobserwowane trendy w praktykach czytelniczych młodzieży oraz zmiany powstałe w wyniku upowszechnienia nowych technologii informacyjnych i Internetu. Poniżej zaprezentowano wybrane rezultaty, podjętych badań dotyczące przede wszystkim preferencji lekturowych nastolatków i ich zróżnicowania.

DYSTANSE W REALIZACJI OBOWIĄZKU SZKOLNEGO I PRAKTYKACH CZYTELNICZYCH Z WŁASNEGO WYBORU

Postawy gimnazjalistów wobec lektury książkowej są bardzo zróżnicowane, po jednej stronie znaleźli się w ogóle nieczytający książek, po drugiej – czytający codziennie – (więcej niż dwie książki miesięcznie), dla których lektura książkowa była elementem ich stylu życia, mający swoje ulubione lektury i wyraźne wobec niej oczekiwania.

Młodzież nie czytająca książek występowała we wszystkich środowiskach, jednak najwięcej było jej wśród gimnazjalistów mieszkających na wsi i w małych miasteczkach (16%), dzieci z rodzin rolniczych (18%), dzieci ojców będących na rencie, emeryturze (26%), planujących dalszą naukę w zasadniczej szkole zawodowej (31%) oraz technikum (20%). Ta grupa, w okresie intensywnych przygotowań przed testem kompetencyjnym na koniec szkoły, omijała szkolny obowiązek lekturowy, nie miała też żadnych własnych zainteresowań czytelniczych, znalazła się w obszarze kulturowego wykluczenia obejmującego kulturę dominującą, kanon kultury wyższej, której nośnikiem jest szkoła oraz nawet popularną literaturę młodzieżową.

Aż $\frac{3}{4}$ polskich uczniów, tuż po egzaminie gimnazjalnym, po okresie przygotowań do niego, zadeklarowało, że czytało lektury szkolne w trzeciej klasie gimnazjum. Pozostali ominęli ten obowiązek. Warto dodać, że w grupie tej było dwukrotnie więcej chłopców niż dziewcząt (odpowiednio 36% i 15%). Wśród nieczytających lektur szkolnych znalazło się aż 40% nastolatków planujących dalszą naukę w zasadniczych szkołach zawodowych, a tylko 16% wybierających się do liceów ogólnokształcących (Zasacka Z., 2011a; s. 156-158; 2012a, s. 25-28).

Większość – 68% – badanej młodzieży przyznało się do czytania książek z własnego wyboru, w ciągu ostatnich 8 miesięcy od realizacji badania (od początku roku szkolnego), w tym 81% dziewcząt, tylko 56% chłopców, co daje różnicę aż 25 punktów procentowych. W świetle wszystkich badań empirycznych, których celem jest diagnoza postępów edukacyjnych uczniów (OECD 2012), dziewczęta cechuje wyższa sprawność w rozwiązywaniu testów humanistycznych, a szczególnie w czytaniu ze zrozumieniem oraz w pozytywnych postawach wobec lektury. Również prezentowane wyniki badań potwierdzają przewagę dziewcząt na chłopcami – płeć wpływa na aktywność czytelniczą poza i w ramach obowiązku szkolnego.

Czytanie dla przyjemności jest to praktyka w dużym stopniu kształtowana przez wzory kulturowe w domu rodzinnym. Odsetek nastolatków czytających książki rósł wraz z wykształceniem rodziców. Najniższy odsetek czytelników w czasie wolnym ulokowany był w rodzinach rolniczych (61% dzieci ojców rolników), wśród dzieci osób bezrobotnych, będących na rencie lub emeryturze.

Czytanie książek w czasie wolnym było w większym stopniu atrybutem miejskiego stylu życia – częstsze w dużych miastach, niż na wsi. Analiza wyników badania wskazała na różnicę 16 punktów procentowych na korzyść dużych miast.

Badana młodzież to pokolenie dorastające w okresie intensywnego rozwoju Internetu, przenikania wielu treści z publikacji drukowanych do świata wirtualnego, cyfrowego. Korzystanie z komputerów i Sieci zwiększa dostęp do różnych treści i poszerza spectrum potencjalnych praktyk piśmiennych. W celu obserwacji, w jakim zakresie

Internet zastępuje bądź uzupełnia czytanie książek drukowanych, zapytano uczniów o sposoby jego wykorzystania (Zasacka Z., 2012 a, s. 27-28; 2012b., s. 100-103). Sieć jako wirtualna biblioteka to atrakcyjna oferta lektur (fragmentów utworów literackich, poezji, lektur szkolnych, artykułów itp.) dla 39% nastoletnich Internautów, co dziesiąty zaś znalazł w niej konkretne książki, w większości literaturę popularną. Dziewczęta były aktywniejsze od chłopców również w internetowych praktykach czytelniczych: 49% gimnazjalistek zadeklarowało czytanie w Sieci różnych tekstów, a pośród ich kolegów tylko 32%.

PRZYJEMNOŚĆ CZYTANIA

Aby lektura stanowiła częstą i oczywistą czynność praktykowaną w ramach czasu wolnego istotna jest motywacja wewnętrzna sprzyjająca temu, że staje się wartością uznawaną i realizowaną. Czytanie sprawia przyjemność mniejszości polskich gimnazjalistów: 46% nastolatków (63% dziewcząt i 30% chłopców) przyznało, że lubi czytać książki, 23% stwierdziło wprost, że nie (tylko 11% dziewcząt i aż 34% chłopców). Potwierdził się dystans kulturowy między miastem i wsią – tylko 40% gimnazjalistów mieszkających na wsi zadeklarowało, że lubi czytać a 55% w dużych miastach. Otrzymane wyniki wskazały na wyraźną przewagę dziewcząt na chłopcami w pozytywnych postawach wobec czytania książek.

Jest to analogiczny trend ujawniony przez ostatnie badanie PISA z 2009 roku (OECD, 2011, s. 88-92), w którym różnica między chłopcami i dziewczynami w aktywności czytelniczej wyniosła 20 p. p., i powiększyła się w ciągu ostatnich 6 lat, podobnie spadek pozytywnych postaw wobec czytania dla przyjemności był szybszy wśród chłopców niż dziewcząt. W ogólnopolskim badaniu czytelnictwa gimnazjalistów obserwujemy podobną tendencję. Analizując wyniki obu badań zauważamy, że w 2010 r. więcej chłopców zadeklarowało, że nie lubi czytać (odpowiednio 34% i 30%) – w 2003 r. zaś przeważali ci, którzy mieli pozytywny stosunek do lektury (wykres 1).

Wykres 1. Rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Czy lubisz czytać?” w badaniu z 2003 r. N=1384 i 010 N=1469 r. a płeć badanych

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń CBOS, sierpień 2010

Wykres 2. Miejsce zamieszkania a rozkład procentowy odpowiedzi na pytanie „Czy lubisz czytać książki?” w badaniu 2003r. N= 1384; 2010 r. N=1469

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń CBOS, wrzesień 2010

Obserwując jak zmieniały się postawy nastolatków wobec czytania książek w zależności od ich miejsca zamieszkania (wykres 2) zauważamy, że w środowisku młodzieży wiejskiej i z małych miasteczek spadł udział nastolatków lubiących czytać. Spadek ten wyniósł 8 punktów procentowych. Natomiast o tyle wzrósł tam odsetek gimnazjalistów odpowiadających wprost, że nie lubią czytać. Młodzież miejska nie zmieniła swojego stosunku do lektury, nadal w tym środowisku znajduje się najwięcej lubiących czytać.

LEKTURY CZYTANE Z PRZYJEMNOŚCIĄ – NAJBARDZIEJ LUBIĘ KSIĄŻKI PRZYGODOWE, MŁODZIEŻOWE, FANTASY

Badani gimnazjaliści wskazywali, jakie książki lubią czytać. Opisuując lubiane przez siebie lektury podawali tytuły, autorów książek i/ bądź ich cechy i tematykę.

Korzystając z wykresu 3 można przeanalizować najczęściej wymieniane typy książek, które zostały opisane przez uczniów poprzez tytuły i autorów. Zastosowano klasyfikację książek według tych samych zasad (wcześniej tu opisanych) co spontaniczne wybory lekturowe. Na oddzielnym wykresie 4, przedstawiono kategorie i cechy lubianych książek. Przykłady lub opisy lubianych lektur podawali nie tylko uczniowie, którzy zadeklarowali, że lubią czytać, także ci, którzy nie byli w tej sprawie zdecydowani. Poddano więc analizie wszystkie charakterystyki wymienionych tytułów, niezależnie od deklaracji uczuć względem czytania.

Większość – 81% ogółu badanych – udzieliło w tej sprawie odpowiedzi, i ta zbiorowość będzie stanowiła 100% dla danych procentowych umieszczonych w tych wykresach. Typy książek lubianych zostały poddane klasyfikacji według tych samych zasad co lektury czytane przez uczniów w ich czasie wolnym. Dokonując porównania między najpopularniejszymi typami literatury czytanej z własnego wyboru młodzieży (Zasacka Z., 2011a; Taż, 2012b s. 28-32) a książkami lubianymi (wykres 3), dostrzegamy zależność między nimi. W spontanicznych wyborach

lekturowych dominowały dwa nurty literatury, którym odpowiadały różne preferencje i zainteresowania lekturowe.

Wykres 3. Typy książek lubianych według wskazanych tytułów i autorów, N=1191

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń CBOS, wrzesień 2010

Należy tu odnotować, że nastoletni czytelnicy, a szczególnie ci, którzy dużo czytali (wśród nich dominowały dziewczęta), wybierali książki z obu nurtów. Szczególnie aktywne czytelniczki często były *wszystkożerne* (Peterson R. A., Kern R. M., 1996), czytały książki różnych typów i poziomów, wymagające różnych kompetencji kulturowych (Zasacka Z., 2011b). Oto znamienita dla nich odpowiedź: *Książki o tematyce młodzieżowej, najczęściej fantastyczne, obyczajowe, sensacyjne, kryminalne. Autorzy np. Carlos Luis Zafon, Lisa Mc Mann, S. Meyer.*

Gimnazjaliści najliczniej deklarowali, że lubią czytać literaturę fantastyczną. Wymieniali fantastykę dwóch typów. W pierwszym rzędzie – najbardziej poczytną, **przeznaczoną dla nastoletniego czytelnika** i z młodzieżowymi protagonistami. Powieści tego typu to wybór co piątego ucznia posiadającego swoje ulubione lektury. Następnie podawano przykłady fantastyki dla dorosłych odbiorców – był

to bogaty zbiór, który obejmował różne jej odmiany: fantasy, science-fiction, horror itp.

Fantastyka dla nastolatków to specjalnie wyróżniona część literatury fantastycznej i przygodowej, która od czasu sukcesu czytelniczego cyklu powieści Joanne K. Rowling, nie znika z rynku wydawniczego i list bestsellerów. Obserwując tę grupę powieści należy wskazać na hit czytelniczy, popularny kolejny sezon, który przyczynił się do powstania mody na czytanie historii, w których pojawiają się wampiry, ludzie nieśmiertelni, ich rody i społeczności, wkraczające w życie nastolatków, mających z nimi romanse itp. Hitem przebijającym swoją popularnością wszystkie inne utwory czytane przez młodzież, był cykl powieści-thrillerów o losach romansu nastolatki z przystojnym wampirem (*Zmierzch, Księżyc w nowiu, Zaćmienie, Przed świtem*) autorstwa Stephenie Meyer (Zasacka Z., 2011) (tabela 1).

Tabela 1. Najliczniej wskazywani przez gimnazjalistów ulubieni autorzy

Ulubieni autorzy	Liczba osób	% N=1471	% N=1191
1. Stephenie Meyer	98	6,6	8,2
2. Joanne R. Rowling	97	6,6	8,1
3. J.R.R. Tolkien	74	5,0	6,1
4. Paulo Coelho	37	2,5	3,1
5. Andrzej Sapkowski	37	2,5	3,1
6. Barbara Rosiek	25	1,7	2,0
7. Stephen King	22	1,5	1,8
8. Dan Brown	21	1,4	1,7
9. Aleksander Kamiński	15	1,0	1,2
10. Christiane F.	15	1,0	1,2

Źródło: Obliczenia własne, grudzień 2012

Wskazana autorka znajduje się na pierwszym miejscu rankingu czytelniczego (Zasacka Z., 2011a, s. 162; 2012a s. 28-33) i utworów najbardziej lubianych. W grupie lubianych powieści wampirycznych znalazło się jeszcze szereg innych powieści m.in., autorstwa Rachel Caine, P. C. Cast i Kristiny Cast, Lisy Jane Smith. Wśród powieści z fantastyki dla młodzieży o charakterze przygodowym najbardziej lubiany był ciągle bardzo popularny cykl powieści Joanne K. Rowling o Harrym Potterze (tabela 1) następnie *Tunele* Rodericka Gordona i Briana Williamsa, książki Rafała Kosika. Do ulubionych należały też chętnie czytane wielowątkowe powieści o smokach nastoletniego autora Christophera Paolliniego (cykl *Dziedzictwo: Eragon, Najstarszy, Bristigr*), filozofujące *Mroczne materie* Philipa Pullmana, powieści Corneli Funke, Doroty Terakowskiej, Trudi Canavan, *Księga Cmentarna* Neila Gaimana, jeszcze jego autorstwa *Koralina*, *Nigdziebądź* i wspólnie napisany z Terry Pratchettem *Dobry Omen*.

Fantastyka dla dorosłych to drugi typ lubianej literatury, z której najpoczytniejszy i najbardziej lubiany był J.R.R Tolkien. Był ulubionym autorem 6% opisujących swoje preferencje. Następnie wymieniono Andrzeja Sapkowskiego (3,1%) jeszcze Stephena Kinga (1,5%), Terry Pratchetta, Dmitryja Gluckchowsky'go i wielu innych, którzy również byli czytani przez badanych uczniów w ich czasie wolnym. Należy tutaj podkreślić, że czwórka najbardziej lubianych, to autorzy fantasy.

Drugi nurt spontanicznych wyborów czytelniczych i ulubionych lektur gimnazjalistów stanowiła realistyczna literatura obyczajowa dla młodzieży. Ten typ książek zajął trzecie miejsce wśród najbardziej lubianych. Była to bardzo zróżnicowana literatura poświęcona doświadczeniom dorastającej młodzieży, relacjom z rówieśnikami, inicjacjom miłosnym, od powieści o lekkim charakterze, o losach panien z wyższych sfer po tzw. *problem novels* (Cart M., 2010, s. 21-36). Najbardziej lubiane były jednak powieści opisujące patologie we współczesnym społeczeństwie, takie jak narkomania czy przemoc wśród nastolatków. Niezmiennie od lat (podobnie jak tego dowiodły wyniki sondażu czytelnictwa z 2003 roku) (Zasacka Z., 2008) wśród najbardziej ulubionych obecna była grupa powieści poświęconych losom nastoletnich narkomanów, przede wszystkim dwóch autorek: Christiane F. (*My*,

dzieci z Dworca ZOO) i Barbary Rosiek (przede wszystkim *Pamiętnik narkomanki*) (tabela 1). W tej grupie wśród lubianych autorów znajdujemy jeszcze m.in. Annę Onichimowską, powieści wydawane w serii Ossolineum, np. Heidi Hasenmuller, Jany Frey. Wybierano też utwory o nieco lżejszej tematyce, autorstwa m.in. Cecily von Ziegesar, Meg Cabot, czy książki polskich autorek Marty Fox, Krystyny Siesickiej, Małgorzaty Musierowicz itp.

Wśród lubianych przez gimnazjalistów lektur obecna była też literatura wysokoartystyczna, na którą składały się przede wszystkim powieści obyczajowe dla dorosłego czytelnika, często znane z list best-sellerów. Zakwalifikowany (choć nie bez wątpliwości) do tej kategorii Paulo Coelho (tabela 1) był wymieniany najczęściej, poza tym wskazywano m.in. Carlosa Ruiza Zafona, Erica E. Shmidta.

Kolejne miejsce w rankingu lubianych typów książek zajęła literatura kryminalna i sensacyjna, wyróżnił się w niej Don Brown. Lektury szkolne ustąpiły miejsce większości popularnych wśród nastolatków książek – wskazało na nie tylko 5% wymieniających lubiane (4% ogółu)¹. Wymieniano bardzo różne utwory, najczęściej *Kamienie na szaniec* Aleksandra Kamińskiego (1,2% mających ulubione lektury).

Jak wcześniej wspomniano, badani gimnazjaliści oprócz tytułów i autorów lubianych lektur wymieniali ich cechy, tematykę, co prezentuje wykres 4 (patrz następna strona).

Dla nastolatków atrakcyjna książka powinna być przede wszystkim fantastyczna, a następnie powinny być w niej obecne przygody, szybka akcja oraz tematyka młodzieżowa i nastoletni bohaterowie.

Wymieniano jeszcze inne atrybuty lubianych lektur. Obecność wątków romansowych, historie miłosne były atrakcyjne dla 18% opisujących lubiane książki. Oto charakterystyczne połączenie zalet: *Najchętniej czytam książki o tematyce młodzieżowej. Lubię książki z szczęśliwym zakończeniem np. wątku miłosnego. A więc lubię czytać o miłości, przyjaźni.*

¹ Wskazania na lektury szkolne jako na książki ulubione utrzymał się na tym samym poziomie co w badaniu z 2003 r. – wówczas wymieniło je 4,5% ogółu badanych uczniów.

Kolejna cecha to sensacyjno-kryminalna tematyka i akcja powieści – interesująca dla 11% opisujących lubiane książki. Następne atrybuty związane były z poznawczymi funkcjami lektury: popularnonaukowy i dokumentalny charakter wybieranych publikacji. Szczególnie atrakcyjne dla nastoletnich czytelników były książki poświęcone historii, zwłaszcza wojen – wymieniło taką cechę lubianej lektury 12% uczniów.

Wykres 4. Cechy i typy książek lubianych wskazane przez uczniów, N=1191

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń CBOS, kwiecień 2012

DZIEWCZĘCE, CHŁOPIĘCE PREFERENCJE: ROMANS Z WAMPIREM I FANTASTYCZNA PRZYGODA

Tak samo jak stosunek do czytania, preferencje lekturowe nastolatków najmocniej zróżnicowała płeć.

Obie płcie najbardziej ceniły sobie fantastyczność czytanych historii, jednak dla dziewcząt ważni byli jeszcze młodzieżowi bohaterowie i ich problemy. Młodzieżowa tematyka lektur była istotna przede wszystkim dla nastolatków: aż 36% wskazało na nią, a tylko 8% lubiących czytać chłopców. Ulubione książki dziewcząt to przede wszystkim po-

wieści młodzieżowe – fantastyczne i obyczajowe. Te drugie znalazły zwolenników prawie tylko wśród nich – 21% dziewcząt lubiących czytać wskazało na przykłady lubianych powieści obyczajowych dla młodzieży, zaledwie 1% chłopców (wykres 5). Trzecia ważna dla nich cecha atrakcyjnych książek to obecność romansowych wątków, opowieści o miłości (wykres 6). Stąd tak wielka popularność wśród czytelniczek wampirycznych romansów z nastolatkami. Odczytywały je jako rzecz o prawdziwej, choć z przeszkodami, miłości. Identyfikowały się z nastoletnimi bohaterkami, „każda by chciała to przeżyć”, wciągała ich thrillerowa akcja. Obok fantastycznej tematyki zainteresowanie wśród czytelniczek budziły realistyczne, wręcz dokumentalne historie z życia rówieśników, szczególnie te, które opisywały drastyczne problemy dorastania, patologie w rodzinie (np. molestowanie, samotność, samobójstwa) oraz choroby, które dotyczą młodych ludzi: anoreksja, bulimia.

Oto bardzo typowy opis ulubionych dziewczęcych preferencji:

Najchętniej czytam książki, w których ciągle coś się dzieje, najlepiej o tematyce związanej z narkotykami, uzależnieniem i coś o miłości oczywiście czy inna opinia „wszystkożernej” panny: Lubię książki fantastyczne, horrory oraz takie, które zawierają prawdziwą historię i nas w pewien sposób pouczają, bardzo mi się podobała książka „Pamiętnik Narkomanki” ponieważ w nim można zobaczyć co narkomani czują oraz sprawia, że człowiek ma refleksje na ten temat.

Wśród typowych żeńskich preferencji lekturowych były też lżejsze, humorystyczne powieści z życia rówieśników, pisane przez takich autorów jak np. Meg Cabot, Cecily von Ziegesar. Dziewczęta były też amatorkami literatury obyczajowej dla dorosłych czytelników, od tej wysokoartystycznej współczesnej przez klasyczne powieści Jane Austen, Emily Bronte, po popularne romanse (wykres 5).

Wśród chłopców było mniej takich co przyznali się, że lubią czytać, rzadziej też wskazywali na swoje lekturowe preferencje. W odróżnieniu od dziewcząt konsekwentnie omijali pewne typy literatury, przede wszystkim obyczajowe powieści, szczególnie dla młodzieży i romanse

(wykresy 5 i 6). Jeszcze w większym stopniu niż dziewczęta preferowali literaturę fantastyczną. Z fantastyki dla młodzieży najbardziej lubili czytać przygodową, np. cykl powieści o przygodach Harry'go Pottera, książki Rafała Kosika, Rodericka Gordona i Briana Williamsa. Fantastyka dla dorosłego odbiorcy to w większym stopniu preferencja lekturowa męskich czytelników – aż 29% chłopców, którzy zadeklarowali, że lubią czytać wskazało na tytuły takich powieści, a tylko 13% dziewcząt.

Wśród typowo chłopięcych fantastycznych lektur znalazła się czarna fantasy Andrzeja Piliipiuka, powieści odnoszące się do polskiej historii Jacka Komudy, Jacka Piekary czy powieści Marcina Ciszewskiego łączące wojenną sensację z fantastyką.

Wykres 5. Płeć a typ książek wskazanych poprzez tytuł lub/i autora jako lubiane, N=680

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń CBOS, kwiecień 2012

Wykres 6. Płeć badanych uczniów a najczęściej wskazywane cechy i typy lubianych książek, N=680

Źródło: opracowanie własne na podstawie obliczeń CBOS, kwiecień 2012

Dla chłopców cechami satysfakcjonującej lektury była przede wszystkim żywa akcja, przygody, suspens. Oto przykładowa opinia: *Najchętniej czytam fantastykę z dużą ilością humoru. Jedną z moich ulubionych książek jest książka Pratchetta: „Tylko ty...”; Nie gardzę także książkami o tematyce wojennej jak np. książki z serii ze znaczkiem tygrysa na okładce.*

Literatura sensacyjno-kryminalna to drugi typ z najbardziej ulubionych chłopięcych lektur, mająca też więcej męskich niż żeńskich amatorów.

Chłopcy to także czytelnicy literatury dokumentalnej, najchętniej z historii, oto znamienita odpowiedź: *na ogół nie czytam książek, ale jak coś, to książki o tematyce wojennej, nieznanych autorów, różne pamiętniki z wojny.* Uczniowie czytający książki niebeletrystyczne szukali w nich wiedzy poszerzającej ich zainteresowania: *lubię książki związane z piłką nożną, ponieważ lubię ten sport....* Częściej niż dziewczęta preferowali publikacje o charakterze popularnonaukowym lub naukowym (wykresy 5 i 6).

Jednak co dziesiąty chłopięcy czytelnik to czytający sporadycznie, a oto typowa dla niego odpowiedź: *lubię czytać książki zabawne, w których coś się dzieje, książka musi mieć śmieszne dialogi i nie może być zbyt długa.*

KONKLUZJE

Przyjemności z czytania książek czerpane przez nastolatki skupione są wokół dwóch sposobów czytania, które niekoniecznie muszą występować rozłącznie. Pierwszy, wspólny dla największej grupy nastolatków, zarówno dla chłopców, jak i dziewcząt, to czytanie, w którym nagrodę stanowi rozrywka dostarczana dzięki atrakcyjnej, wciągającej opowieści z żywą akcją, z suspensem, napięciem, w scenerii fantastycznej przygody. Literatura fantastyczna i najpoczytniejsze z niej tytuły jak powieści Joanne R. Rowling i J.R.R. Tolkiena stały się wspólnym obszarem symbolicznym dla obu płci nastoletnich czytelników. Dziewczęta dodatkowo ceniły sobie wątki romansowe, miłosne przygody ich rówieśników, chłopcy wojenne perypetie i sensacyjną historię.

Drugi sposób czytania odnajduje przyjemność w walorach poznawczych lektury – wówczas najczęściej dla dziewcząt nagrodą jest poznanie trudnych problemów, sytuacji patologicznych i ich rozwiązań, szczególnie tych, które dotyczą osoby znajdującej się w podobnym wieku co czytelnicy. Odpowiada mu realistyczna beletrystyka obyczajowa, traktowana często jak dokument, świadectwo pewnych doświadczeń, istotne jest w nich przesłanie. Chłopcy poszukujący wartości poznawczych w czytanych książkach wybierali teksty dokumentujące przeszłość, najchętniej literaturę o tematyce lub wątkach historycznych oraz publikacje dostarczające informacji związanych z ich zainteresowaniami np. sportem, muzyką.

Dziewczęta będące aktywniejszymi czytelniczkami niż chłopcy, czytające częściej i więcej i chętniej, potrafiły znaleźć przyjemność w lekturze różnego typu. Chłopcy zaś byli bardziej wybredni, po pewne książki nie sięgali, przede wszystkim beletrystykę obyczajową. Jeśli tego typu literatura trafi na listy lektur obowiązkowych jedynie

sytuacja szkolnego przymusu i silna motywacja zewnętrzna może ich nakłonić do lektury albo odwrotnie spowodować ucieczkę przed nią.

Przeglądając się współczesnej kulturze czytelniczej nastolatków dostrzegamy silny wpływ kultury popularnej, zglobalizowanego rynku książki wspieranego przez ekranizacje filmowe. Literatura popularna skutecznie konkuruje z literaturą obecną w szkolnej edukacji polonistycznej – lektury szkolne stanowią margines książek lubianych.

BIBLIOGRAFIA

- Barker Ch. (2005), *Studia kulturowe. Teoria i praktyka*, przeł. A. Sadza, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005, s. 44-45
- Brophy J. (2010), *Motywowanie uczniów do nauki*, przeł. K. Kruszewski Warszawa, PWN, ISBN 978-83-01-13655-0
- Cart M. (2010), *Young adult literature: from romance to realism*, Chicago, American Library Association, ISBN 978-0-8389-1045-0
- Certeau M., de (2008), *Wynaleźć codzienność. Sztuki działania*, przeł. Katarzyna Thiel-Jańczuk, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ISBN 978-83-233-2597-0
- Guthrie J.T., Wigfield, A. (2000), *Engagement and motivation in reading*, [w:] Kamil M.L., Mosenthal P.B., Pearson P.D., & Barr R. (red. nauk.), *Handbook of reading research: Volume III* New York, Erlbaum, s. 403-422
- Guthrie, J.T., Alao, S. (1997), *Designing contexts to increase motivation for reading*, 'Educational Psychologist' nr 32, s. 95-105
- Jarzębski J. (1977), *O zastosowaniu pojęcia „gra” w badaniach literackich*, [w:] Bujnicki T., Sławiński J. (red. nauk.) *Problemy odbioru i odbiorcy*, Wrocław, Ossolineum s. 23-46

- Martin W. (1986), *Recent Theories of Narrative*, Ithaca and London, Cornell University Press, ISBN 0-8014-9355-2
- Martuszevska A. (2007), *Radosne gry. O grach/zabawach literackich*, Gdańsk, słowo/obraz terytoria, ISBN 978-83-7453-787-2
- Peterson R. A., Kern R. M., (1996), *Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore*, 'American Sociological Review', 1996 nr 5, s. 900-907
- OECD(2010), *PISA 2009 Results: Learning Trends: Changes in Student Performance Since 2000 (Volume V)* ISBN 978-92-64-09149-8 (print) ISBN 978-92-64-09158-0 (PDF), [dostęp: 16.01.2012], dostępny w Internecie: <<http://dx.doi.org/10.1787/9789264091580-en>>
- Straus G. (2002), *Czytanie książek u progu liceum*, Warszawa, Biblioteka Narodowa, ISBN 837-009-31-83
- Świerczyńska-Jelonek D. (2000), *Książka w życiu współczesnych nastolatków*, [w:] Przecławska A., Rowicki L. (red. nauk.) *Nastolatki i kultura w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 101-136, ISBN 83-88149-34-2
- Zasacka Z. (2008), *Nastoletni czytelnicy*, Warszawa, Biblioteka Narodowa, ISBN 978-83-7009-696-0
- Zasacka Z. (2009), *Dlaczego czytamy powieści – kilka implikacji dla badaczy czytania dla przyjemności*, „Przegląd Humanistyczny” nr 3, s. 81-93
- Zasacka Z. (2011a), *Czytanie dla przyjemności – podobieństwa i dystanse wśród nastolatków*. [w:] Mroczkowska D. (red. nauk.) *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, Warszawa, Wydawnictwo Difin, ISBN 978-83-7641-476-8, s. 151-171
- Zasacka Z. (2011b), *Czytanie dla przyjemności – jego miejsce w czasie zabawy nastolatków*. [w:] Narkiewicz-Niedbalec E., Zielińska M. (red. nauk.) *Młodzież w czasie wolnym. Między przyjemnością a obowiązkiem*, Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2011, s. 95-116
- Zasacka Z. (2012a), *Nastolatki i książki – od czytania codziennego do unikania „Edukacja”* 2 (118), s. 20-35

- Zasacka Z. (2012b), *Ciągłość i zmiany w postawach czytelniczych młodzieży (z ogólnopolskich badań czytelnictwa gimnazjalistów)*. [w:] Krajewska A.M. (red) *Między dzieciństwem a dorosłością. Młodzież w bibliotece...* Warszawa, SBP, s. 93-104
- Zunshine L. (2006), *Why we read fiction. Theory of mind and novel*, Columbus, The Ohio State University Press, ISBN 0-8142-5151-X